

Giriş

XX. yüzyılın başında yok edilmek istenen bir ulusu yeniden örgütleyip ilerleme yoluna sokan ATATÜRK'ün hayata geçirdiği kalkınma modeli topyekün değişim ve dönüşümü içermektedir. Bugün bu model yeniden yükselen değer olarak gelişmekte olan ülkelere örnek olmaktadır. Gerçekte bunun en önemli nedeni, yolun başında doğru tercihler yapılmış olması ve sağlam temeller üzerine oturuyor olmasından dolayıdır.

Türk toplumunun sosyal yapısı, bilime uygun olarak saptanmış ve buna dayanılarak oluşturulan mücadele stratejisi ATATÜRK'ün kalkınma modeli olarak uygulanmış ve başarıya ulaşmıştır. Modelin oluşturulması aşamasında evrensel değerlerden yararlanmasına karşın, Türk toplumunun özgün yapısı hiç gözden uzak tutulmamış, hiçbir başka ülke uygulaması taklit edilmemiştir. Kendine özgü bir kalkınma modeli kurgulanmıştır. Bu modelin temeli akılcılığa (rasyonalizm) ve olguculuğa (pozitivizm) dayanmıştır.¹ Akıl ve bilim rehber edinilerek dogmalara karşı çıkmış, bu karşı çıkış düşünce düzeyinde bırakılmayıp, eyleme ve yaşamın her alanına yansıtılmıştır.

Bu incelemede ATATÜRK'ün kalkınma modelinin nasıl kurgulandığı ve temel unsurlarının neler olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

1. Düşünsel Temeller

a. Modelin Yaratıcı ve Uygulayıcısı Olan ATATÜRK'ün Siyasal Görüşleri

Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK, batı uygarlığının bütün görkemiyle dünyayı etkisi altına almaya başladığı, batılı büyük devletlerin dünyanın büyük bir kısmını sömürgeleştirdikleri, içeride II. Abdülhamit'in insan özgürlüklerini kısıtladığı, bununla birlikte batılılaşmanın hızla sürdüğü ve her ulusun kendi ulusal kimliğini bulmak için çabaladığı bir dönemde dünyaya gelmiştir.²

ATATÜRK, ilk ve orta öğrenimini Selânik'te yapmıştır. Selânik şehri çeşitli din, mezhep ve ırka mensup insanların beraber yaşadığı bir yerdir. İşlek limanı, Avrupa ile bağlantılı demir yolu, önemli bir ticaret merkezi olması, şehirde batı tesirlerine açık, çeşitli fikir akımlarının yaşamasına elverişli bir ortam yaratmıştır. Dolayısıyla ATATÜRK, daha çok genç yaşta, değişik yaşayış şekline aşina ve her türlü yeni fikre açık bir ortam içinde yetişme imkânı bulmuştur.³

* Başbakanlık, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı

¹ Şerafettin Turan; Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Kitaplar, Düşünürler, Ankara, 1982, s.11.

² Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı, Haz. Hüseyin Tosun, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s.5.

³ Abdurrahman Çaycı; "Atatürk ve Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1992, s.642.

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün siyasal görüşlerinin oluşmasında öğrenim gördüğü okulların ve bazı öğretmenlerinin etkileri olmuştur. Ayrıca çökmekte olan imparatorluğun çeşitli yerlerinde yapmış olduğu görevler dolayısıyla yaşadığı olaylar ve yaptığı gözlemler onun siyasal görüşlerinin berraklaşmasını sağlamıştır.⁴

Bütün bunların yanında dünyadaki ve ülkedeki fikir akımlarını incelediği ve bunlardan kısmen etkilendiği de bir gerçektir. ATATÜRK'ün siyasal görüşlerini etkileyen düşünürlerin başında Machiavelli ve Rousseau'nun geldiği bilinmektedir. Gerek toplum gerekse bireye bakış açısı, bu düşünürlerden etkilenmiştir. Rousseau'nun bütün eserlerini çok dikkatlice okuduğunu 1 Aralık 1921'de Mecliste yaptığı bir konuşmada ifade eden ATATÜRK,⁵ onu hayalî, hatta çılgınca bulduğunu da belirtmiştir. Bazı fikirlerine katılmamakla birlikte, ulusal egemenliği gerçekleştirmek için onun düşüncelerinden gereken ölçüde yararlanmıştır. ATATÜRK, Rousseau'nun "Mukavele-i İctimaiye" adıyla Türkçeye çevrilmiş olan "Contract Social" adlı kitabını buldurup dikkatle ve notlar koyarak okuduktan sonra, onu bir hayalperest olarak değerlendirmiş ve Meclis kürsüsünde ulusal egemenliği savunurken çok daha gerçekçi, tarih ve sosyoloji bilimlerine çok daha uygun görüşler ortaya koymuştur.⁶ ATATÜRK, egemenlik vb. konularda tamamen onunla örtüşmektedir. Çağdaşlaşmaya / Cumhuriyet'e bakış açısı ve uygulanacak yöntem açısından da Fransız Devrimi'nden oldukça etkilenmiştir.⁷ ATATÜRK'ün 8 Mart 1928'de yabancı bir gazeteciye verdiği demecinde "Fransa İhtilâli bütün cihana hürriyet fikrini yaymıştır ve bu fikrin, hâlen esas ve kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransa İhtilâli'nin açtığı yolu takip etmiş, lâkin kendine has özellikler geliştirmiştir."⁸ demiştir. Bu bağlamda ATATÜRK'ün konuşmalarında ve yazılarında kolayca görüleceği gibi aydınlanma düşünürlerinin ortak paydasını oluşturan ilerlemecilik, akla güven, lâiklik, bilim, uygarlık önemli bir rol oynar. Ulus iradesi, kuvvetler birliği, genel iradenin egemenliği, ulusçuluk kavramları ile sivil din oluşturmaya yönelik uygulamaları ise Rousseau'ya bağlanabilir.⁹

⁴ a.g.e.; s.643.

⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III; I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s.231.

⁶ Rousseau'ya göre "genel irade" insanlar arasında akdedilen bir mukavelenin sonucudur; Bireylerin iradelerinin özgürce birleşmesi ile ortaya çıkar; toplum hayatı da böyle bir anlaşmanın eseridir. Atatürk'e göre ise toplum hayatı böyle fiktif bir sözleşmenin eseri değildir. İnsan doğasının, tarihin, sosyolojik gerçeklerin sonucudur. İnsanlar zarurî olarak beraber yaşamak ihtiyacındadırlar. Beraber yaşamak yolundaki beşerî, fikrî mahkûmiyetlerden dolayı ortak bir içtimai his vardır. Tabiaten ve fitraten beraber yaşamak zorunda olan insanlar mutlaka idare olunmak ihtiyacındadırlar; toplumların yeterince olgunlaşıp ilerlemediği dönemlerde bir müstebit kuvvet yönetimi eline geçirebilir; ama bu kuvvete karşı toplumun gerçek gücü, tabii gücü tepki gösterir, mücadele eder. Halk bu mücadele ile egemenliğine sahip olur. bk. Turhan Feyzioğlu; Türk Millî Mücadele'sinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olan Millet Egemenliği, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1988, s. 17. Ayrıca Atatürk'ün değerlendirmesi için bk. ASD I, s.222-235.

⁷ Turan; s.113.

⁸ ASD I - III; II, s.120.

⁹ Halis Çetin; Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşme Krizleri, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 2003, s.198.

Kendi ülkesindeki fikir ve sanat adamlarından ilgi duyduğu Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celal Nuri vs. kişilerden de etkilendiği bilinmektedir. Özellikle o dönemin mevcut fikir adamlarından, batıcıların¹⁰ medeniyetçi ve Türkçülerin milliyetçi görüşlerini belirli nüanslar içinde benimsemiştir.¹¹

Bu sayılan unsurlardan belli ölçülerde etkilenmekle beraber ATATÜRK, peşin yargılara kapılmamış, model ve teorilere asla iltifat etmemiş; ancak bunları kendi mantık süzgecinden dikkatle geçirdikten sonra kararlarını ülkenin gerçeklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan, pragmatik bir yol izlemiştir. Bu davranışta bağımsız fikir yapısının yanı sıra ülkenin coğrafyasından ve geçirdiği tarihî süreçten gelen derin sebeplerin bulunduğu da şüphe yoktur.¹²

Büyük adamlar hep kendi çağlarının koşulları içinde yoğrulmuşlardır. ATATÜRK ise, bazen kesintiye uğramış, bazen gerçekliğini bir ölçüde yitirmiş, bazen uygulamaya geçirilmesi olağanüstü cesaret isteyen, birbirinden ayrı yönlere dönük güçleri bir noktada toplamış ve Cumhuriyet idealinin ana köklerini hayata geçirmiş ve yaşatmıştır.¹³

b. Modelin Temel Dünya Görüşü

ATATÜRK'ün siyasal görüşleri ve uygulamalarına bugün halkı toptan Atatürkçülük demektedir. Atatürkçülük, her türlü dogmatik unsurdan sıyrılmış, akılcı bir dünya görüşü olarak algılanmaktadır. Ülke gerçeklerinden kaynaklanan sorunlar karşısında aklın ve ilmin rehberliğini kabul eden bu çağdaş görüş, Türk ulusunu daima iyiye, doğruya ve yararlıya yöneltmiş ve yöneltmek olan görüştür. ATATÜRK'ün siyasal görüşleri, ATATÜRK inkılâplarına temel oluşturan, onlara ruh veren fikir ve düşüncelerdir. Bu nedenle ATATÜRK inkılâpları, ATATÜRK ilkelerinin eser hâline dönüşmüş şekilleridir. Bu ilkeler Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine en kısa zamanda ulaştırabilmek için aklın ve mantığın çizdiği yollardır. Bu bakımdan ATATÜRK'ün siyasal görüşlerinin felsefesinde yapıcılık vardır.¹⁴

ATATÜRK, kurduğu Cumhuriyet'i aynı zamanda bir uygarlık projesi olarak düşünmüştür. Zira onun düşüncesinde uygarlık kuşkuyla yer vermeyen bir nimettir. Ulusun kurtuluşu ve yükselişinin koşuludur. Uygur olma, kişi için de ulus için de üstün bir erdemdir.¹⁵ Bu bağlamda muasır

¹⁰ Batıcılık veya diğer adıyla garpçılık, İçtihat dergisi etrafında toplanan Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri ve Ahmet Muhtar gibi aydınların devletin kurutuluşunu batılılaşmada gördüğü bir akımdır. Fesin kaldırılması, kılık kıyafetin modernleştirilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medreselerin kapatılması, Lâtin harflerinin kabul edilmesi gibi yenilikleri programlarına almışlardır. Sistemli bir program ve aynı fikri savunan bir kadroya sahip olmasalarda dinî taassuba karşı medenî ihtiyaçları ön plâna çıkarmayı amaçlayan bu fikirlerden Atatürk'ün etkilendiği anlaşılmaktadır. bk. Peyami Sefa; Türk İnkılâbına Bakışlar, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1988.

¹¹ Çaycı; s.643.

¹² a.g.e.; s.643.

¹³ Şerif Mardin; Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.239.

¹⁴ Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.12.

¹⁵ Andrew Mango; "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı ve Bugünkü Dünya" Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998, s.479. Ayrıca bk.

medeniyetin kanunları ve vasıtaları benimsemelidir. İnkişafa set çeken mâniler kaldırılmalıdır. O, cumhuriyeti kafasında uygarlık ve ilerleme ile özdeşleştiriyordu. Çünkü bir ulusun gelişebilmesi için mutlaka uygarlığa iştirak etmesi gerektiğine¹⁶ inanmaktaydı. Onun düşüncesi, "Dünyada her toplum varlığı, kıymeti, hürriyeti ve bağımsızlık hakkı ancak gösterdiği ve göstereceği uygar eserlerle orantılıdır. Uygar eser vücuda getirmek kabiliyetinden yoksun toplumlar, hürriyet ve bağımsızlıklarından soyunmaya mahkûmdurlar. Medeniyetin yolunda yürümek ve başarılı olmak, hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde ileriye değil, geriye bakmak bilgisizliğini gösterenler, umumî medeniyetin coşkun seli karşısında boğulmaya mahkûmdurlar."¹⁷ şeklindeydi.

ATATÜRK, kurduğu Cumhuriyet ve oluşturduğu kalkınma modeline ana vizyon olarak net bir biçimde çağdaş uygarlığı seçti.¹⁸ Çünkü uygarlık yolunda ilerlemek ve başarı kazanmak var olmanın şartı idi. O, yeni bir Cumhuriyet kurmuş ve bunu kalkındırmak, uygar düzeye ulaştırmak ve bütün dünyaya çağdaş nitelikleriyle benimsetmek arzusundaydı. Kendi içine kapanmış, çağın yeniliklerinden, uygarlığın nimetlerinden uzaklaşmış bir Türkiye şüphesiz ki çağdaş dünya ölçülerinde saygı göremez, itibar kazanamazdı. ATATÜRK, bunu gördüğü içindir ki ana vizyon olarak çağdaş uygarlığı seçti.

ATATÜRK'ün çağdaş uygarlık vizyonunun temeli de bilim ve teknolojiye dayanmaktadır. Bu nedenle ideolojilere itibar etmemiş, bilimin ve fennin yaratıcılığına dayalı bir akılcılığı benimsemiştir.¹⁹ Uygar toplumlar, uygarlık niteliklerini her türlü dogmatik unsurdan sıyrılarak, sadece bilim ve teknoloji kurallarını kendilerine rehber edinerek kazanmışlardır. Bilim ve teknik, rehber alınmadıkça hiçbir alanda ilerlemekten söz edilemezdi. Bu bakımdan ilim ve fennin dışında rehber aramak, ATATÜRK'e göre gafletti, cehaletti, dalaletti.

ATATÜRK'ün çağdaş uygarlığa erişmenin yolunu ve yöntemini açıkladığı bir diğer görüşü de şöyleydi: "Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alâkasız yaşayamayız. Bilâkis ileri, uygar bir toplum olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt şart yoktur."²⁰

Görüldüğü gibi o, açıkça ilerleme ve gelişmenin, uygarlığa ulaşmanın yolunun bilim ve teknolojiden geçtiğini görmüş, bunları, oluşturduğu kalkınma modeline temel vizyon olarak seçmiştir. Böylelikle batı üstünlüğünü

Hüseyin Tosun; "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı", Atatürk Konferansları (1999 Yılı Yurt İçi), Ankara 2000, s.311-319. Atatürk'ün uygarlık konusundaki görüşlerine toplu olarak bk. Kocatürk; s.78-86.

¹⁶ ASD I-III; III, s.9.

¹⁷ Utkan Kocatürk, "Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaşlaşma" Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s.668.

¹⁸ Hüsnü Erkan; Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma, İmge Kitap Evi, Ankara, 2000, s.56.

¹⁹ a.g.e.; s.56-57.

²⁰ ASD I – III; II, s.48.

sağlayan bilim ve teknolojiyi kullanarak batıya yaklaşmak ve uygar uluslarla uyum içinde, ilerleme yolunda yürümek mümkün olacaktır.²¹

Atatürkçü kalkınma modelinin temelinde yatan dünya görüşü, bilimsel düşünce ve bilimsel düşünceye dayalı teknoloji üreterek uygarlaşmayı esas almıştır. Bu görüş modelin tüm alanlarını kapsamıştır. Devlet ve toplumu bilimsel yaklaşımlar üzerine oturarak ve insanımızı bilimsel düşünce ile eğiterek, bilime dayalı politikalar oluşturarak çağdaşlaşma modelini kurgulamıştır.

2. Atatürkçü Kalkınma Modelinin Amaçları

a. Ulusal Bağımsızlık

ATATÜRK'ün çağdaşlaşma anlayışında bağımsızlık olmazsa olmaz bir olgu olarak yer almıştır. Çünkü Millî Mücadele, her şeyden önce bu ilkenin gerçekleşmesi için yapılmış ve başarıya ulaşmıştır. Burada temel ilke, "bağımsızlığına kastedilen Türk ulusunun saygın, onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ilke de ancak ulusun bağımsız olmasıyla mümkündür. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık önünde uşak olmaktan başka bir muameleye lâyık görülemez. Yabancı bir devletin koruma ve kollayıcılığını kabul etmek, insanlık yeteneklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş insanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Hâlbuki Türk'ün onuru, gururu ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet, esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!... Bu nedenle ya istiklâl ya ölüm! İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır."²²

Parolaya dikkat edilecek olunursa, burada kayıtsız şartsız bir bağımsızlık öngörülmektedir. Çünkü uluslar, dünya ulusları arasındaki yerlerini, ancak siyasal bağımsızlık ve bunun ideali olan tam bağımsızlık ile alabileceklerdir. Uluslararası hukukun bu alanda tanıdığı hak ve yetkiye sahip olmadan bir ulusu oluşturan devletin tanınması ve sayılması mümkün değildir. Eğer bir devlet, başka bir devletin vesayetine veya korumasına sığınarak onun kanatları altına girmeyi kabul ederse, bu devletin saygınlık kazanmasına imkân yoktur. Bundan dolayı ulusal bağımsızlık kavramı, ATATÜRK'ün kalkınma modelinde temel amaçlardan en önemlisi olmuş ve titizlikle savunulmuştur.

Modelin yaratıcısı ve uygulayıcısı ATATÜRK'e göre tam bağımsızlık; siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel vb. her hususta tam bağımsız ve serbestlik olarak algılanmakta ve burada belirtilen hususlardan birinden yoksun olmak ise bir ülkenin gerçek anlamıyla bağımsızlıktan yoksun olması²³ demektir.

Bağımsızlığın bu denli önemsenmesinin nedeni olarak Osmanlı Devleti'nin gerçek bağımsızlıkla bağdaşmayan yönlerinin görülmesi,

²¹ Levent Köker; Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, Ankara, 2000, s.223.

²² Kemal Atatürk; Nutuk 1919 -1927, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2002, s.9-10.

²³ Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.27.

değerlendirilmesi ve bundan yeni değerler için sonuçlar çıkarılması nedeniyledir. Devletin daha kurulum aşamasında 17 Şubat 1923'te İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde; "Osmanlı Devleti gerçekte ve fiilen istiklâlden yoksun bir hâle getirilmişti. Kendi uyuşuna koyduğu bir vergiyi yabancılardan alamazdı. Gümrük işlerini ve vergilerini dilediği gibi düzenleyemezdi. Bir devlet ki yabancılar üzerinde yargılama hakkı yoktu. Demir yolu yapmak için, fabrika yapmak için devlet serbest değildi. Böyle bir devlet bağımsız olabilir mi? Osmanlı ülkesi, yabancılardan serbest bir kolonisinden başka bir şey değildi. Osmanlı halkı içindeki Türk ulusu da tamamen esir bir duruma getirilmişti. Bu sonuç, milletin kendi iradesine ve kendi egemenliğine şunun bunun elinde kullanılan hâle gelmesinden doğmuştur. O hâlde millî bir dönem yaşanmadığı ve millî bir tarihe sahip bulunulmadığı"²⁴ ifade edilmiştir.

Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişmesini engellemiş olan kapitülasyonlar da şiddetli bir şekilde değerlendirmeye ve eleştiriye tâbi tutulmuştur. Örneğin, 25 Aralık 1922'de Le Journal muhabiri Paul Herriot'a verilen bir beyanatta; "Kapitülasyonların Türk milleti için ne derece menfur bir şey olduğunu size tarife muktedir değilim. Bunları diğer şekil ve namlar altında gizleyerek bize kabul ettirmeye muvaffak olacaklarını tasavvur ve tahayyül edenler bu konuda pek çok aldanıyorlar. Zira Türkler, kapitülasyonların idamesi kendilerini pek az bir vakitte ölüme sevk edeceğini pek iyi anlamışlardır. Türkiye esir olmaksızın, son nefesine kadar mücadele ve mücahedede bulunmaya azmetmiştir."²⁵ diyerek tam bağımsızlığın ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır.

Yine bu modelin uygulayıcıları için bağımsızlık, hava ve su kadar gereklidir. Nitekim 22 Nisan 1921'de Hâkimiyeti Milliye gazetesine yapılan bir açıklamada; "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben, milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mirasından bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım... Bence bir millette şeref, haysiyetin, namusun ve insanlığın doğup yaşayabilmesi, mutlak o milletin hürriyet ve bağımsızlığına sahip olmasıyla mümkündür. Ben, şahsen bu saydığım özelliklere çok önem veririm ve bu özelliklerin kendimde varlığını idame edebilmek için milletimin de aynı özellikleri taşımasını şart ve esas bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım! Bu sebeple millî bağımsızlık bir hayat meselesidir"²⁶ şeklinde açıklamıştır.

Ancak bağımsız devletler ülkelerinin iç ve dış politikalarını başka ülkelerin karışmasına imkân vermeksizin çizebilir ve yürütebilirler. Dışa bağımlı ülkeler için böyle bir serbestlik söz konusu olamaz. ATATÜRK'ün kalkınma modelinde ulusal sınırlar içinde bir devlet olarak varlığını sürdürebilmek, bu temel ilke uğrunda her türlü fedakârlığı, her an yapmaya hazır olmak bu modelin özünü ve amacını oluşturmaktadır. Bu amacı en iyi şekilde gerçekleştirmek ise önce güçlü olmak ve ulusun kendi gücüne dayanması ile mümkündür. Bu da bağımsız dış politikayı gerektirmektedir.

²⁴ ASD I-III; II, s.108-109.

²⁵ a.g.e.; III, s.79.

²⁶ a.g.e.; III, s.31.

Bir devletin dış politikasını kendi ulusal çıkarları ve ihtiyaçları yönünde saptaması ve bu yönde yürütmeye çalışması en doğal hakkıdır. Aksi takdirde o ülke ulusal çıkarlarını koruyamaz.

Bu modelde tam bağımsızlık anlayışı, yabancı düşmanlığı ya da uluslararası ilişkilerde yalnızcılık politikası anlamına gelmemektedir. Burada insanlığın ortak malı olan ülkenin kaynaklarından bütün insanlığı yararlandırmayı öngörmektedir. "Milletler yerleştikleri arazinin gerçek sahibi olmakla beraber insanlığın vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin servet kaynaklarından hem kendileri faydalanırlar hem de bütün insanlığı faydalandırmakla yükümlüdürler. Bu kurala göre bunu yapmayan milletlerin yaşama hakkına ve bağımsızlığa lâayık olmamaları gerekir."²⁷

Buna göre modelin ana unsuru olan Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası topluluğun bir üyesi olarak diğer devletlerin eşit haklarla katıldığı ve gelişmeye katkı sağlayacak yararlı uluslararası iş birliğinden ve uluslararası örgütlerin kurulmasından yanadır. Bu bağımsızlık anlayışı uluslararası güvenlik anlaşmalarına da karşı değildir. Hatta bu kuruluşlara öncülük etmeyi öngörmektedir. Dünya barışı için saldırganlara karşı etkili uluslararası kuruluşlara taraftardır. Zira günümüz dünyası da zaten bu yoldadır. Yeryüzünde yoksul insanlar ve toplumlar buldukça, dünyanın mutluluğa kavuşmasının, ileri ülkelerin bile rahat ve mutlu olmasının imkânsızlığı ortaya çıkmıştır. O hâlde uluslararası yardımlaşma ve dayanışmaları, ister maddî ister manevî alanlarda olsun, tam bağımsızlığı yok eden bir davranış veya ilke saymak doğru değildir.²⁸

b. Ulusal Egemenlik

Tarihi, kültürü ve gelenekleri ortak olan toplumlar, yaşadıkları topraklar üzerinde siyasal bir örgütlenmeye giriştiklerinde, kurulan örgütün adı devlet; onu oluşturan toplumlar ise ulustur. Devlet tarafından ulus adına kullanılan yetki ve güç ise halk iradesine dayalı ulusal egemenliktir. Bunu biraz açmak gerekirse; Egemenlik veya diğer bir deyişle hâkimiyet bir ülkede en üstün kudreti, uluslararası hukukta bağımsız bir gücü ifade etmektedir. Kendinden daha üstün ve daha yüksek bir güç tanımama, buyruğunu yürütme, egemenliğin bir özelliğidir.²⁹

Egemenlik iki değişik tarzda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, "devletin egemenliği"dir. Bu egemenlik dışa karşı egemenliği, yani o devletin kendisi dışındaki bir güce tâbi olmamasını ifade eder. İkinci egemenlik devlet içindeki egemenliktir. Bu egemenlik ise, devletin gücünün nereden

²⁷ a.g.e.; II, s.8.

²⁸ Süleyman Hatipoğlu; "Atatürk İnkılaplarının Dayandığı Bütünleyici İlkeler", Atatürk Konferansları (1998 - 75.YıY Yurt İçi), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998, s.106.

²⁹ M. Emin Yolalıcı; "Çağımızda Millî Hâkimiyet Anlayışları", Atatürk Yolu, A Ü Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Sayı: 13, Mayıs 1994, s. 113. Egemenlik kavramı ve özellikleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Hamza Eroğlu; Atatürk ve Millî Egemenlik, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998, s.2-8. Turhan Fezyoğlu; Türk Millî Mücadele'sinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1988.

kaynaklandığını, bu güce kimin sahip olduğu ve bu gücün nasıl kullanılacağını içerir.³⁰

Devlet içinde egemenlik, kendi üstünde bir güç ve sınırlama tanımaz. Mutlak iktidarın ve gücün hükümdar, zümre veya hanedandan millete intikali ile ulusal egemenlik, yani millî hâkimiyet teorisi ortaya çıkmıştır.³¹ Ulusal egemenlik, bir milletin bağımsız olarak kendi kendine karar verip, hareket etmesi ve hiçbir baskı ve etki altında kalmadan, kendi yönetimini kendisinin, kendi gücü ile, bağımsız olarak iç ve dış engelleri aşarak, kendi kaderini ve kendi siyasî düzenini kurma gücüne sahip olmasını içermektedir.³²

Ulusal egemenliğin en önemli özelliği, egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olmasıdır. Ulus, bu egemenliğini seçtiği temsilcileri vasıtasıyla yürütür. Ancak temsilcileri üzerinde etki ve denetim hakkı yoktur. Seçilen milletvekilleri de seçildikleri bölgenin değil bütün ulusun temsilcileridir. Ulusun oyları ile seçilen bu temsilciler parlâmentonun üyesidirler. Parlâmento ise demokrasinin sembolü olmakla beraber bağımsızlığın ve ulusal egemenliğin temsilcisidir.

Ulusal egemenlik ilkesi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında bile belirgin olarak ortaya atılmış ve sürekli olarak işlenmiştir. ATATÜRK, Türk ulusunun yapılan ve yapılacak olan işlerde söz sahibi olduğunu belirterek, ona bir ruh vermeye çalışmıştır. Bu ruh anlayışı içinde çıktığı Samsun'dan İstanbul'daki hükûmete gönderdiği uzun raporunda; "Millet yekvücut olup egemenlik esasını, Türklük duygusunu ittihat etmiştir" şeklinde ulus egemenliği konusuna yer veriş, üzerinde durulmaya değerdir. Çünkü tek cumhurların içinde, ulusal mücadelenin dayanacağı üç temel ilke sığdırılmıştır. Milletlerin düşmana karşı tek vücut hâlinde birleşmesi, ulusun egemenliği ve Türk milliyetçiliği.

Bu rapordan tam bir ay sonra 22 Haziran 1919'da ünlü Amasya Tamimi'ni yayınlamıştır. Burada, "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararının kurtaracağı" Türk ve dünya kamuoyuna deklâre edilmiştir. Bundan bir ay sonra 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nde "Ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak temel ilkedir" diyerek yurdun kurtarılmasında ulusal iradeye verdiği değeri ve önemi belirtmiştir.³³

Daha sonra 4 - 11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarını aynen kabul ederek, onu bütün ülkeye yaymış ve bütün ülke için geçerli saymıştır. Sivas Kongresi'nden sonra, İngiliz Amirali Robeck 17 Eylül 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği raporunda Anadolu'da gelişmeye başlayan ulusal hareketin, ulusa dayanmış olmasını, esas amacı itibarıyla da Cumhuriyet'e yönelmiş bulunduğunu açıklamıştır.³⁴

³⁰ Yolalıcı; s.113.

³¹ a.g.e.; s.113.

³² Kemal Dal; "Millî Egemenlik ve Temsilî" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 4, Kasım 1985, s.97.

³³ Feyzioğlu; s.44. Ayrıca bk. Eroğlu; s.19-20.

³⁴ a.g.e.; s.21; Daha ayrıntılı bilgi için bk. Bilal N. Şimşir; İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. I, Ankara, 1973, s.104.

ATATÜRK Erzurum'da ve Sivas'ta ulusal direniş hareketini bir teşkilâta kavuşturmak, ona bir meşruluk temeli kazandırmak için Heyeti Temsilîye'yi³⁵ oluşturmuştur. Bunu yaparken, mücadelenin fikir ve tanıtma yönünü üstlenmesi için Sivas'ta İradei Milliye (Millî İrade), daha sonra Ankara'ya gelince de Hâkimiyeti Milliye (Millî Egemenlik) adlı gazeteleri kurmuştur. Bu gelişmeler, mücadeleyi ulusal egemenlik ilkesine dayandırma azminin en güzel delilleridir.³⁶

Anadolu'da bu gelişmeler olurken İstanbul'daki Meclisi Mebusan 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle çalışamaz duruma gelerek dağılmıştı. 1876 Anayasası'na göre kurulan ve yetkileri sınırlı olan bu Meclis ulusal iradeyi tam olarak temsil etmekten uzaktı. Daha önce işgal kuvvetleri altında bir Meclisin serbestçe çalışamayacağını, tehdit ve baskı altında uğrayacağı akıbeti iyi tahmin eden ATATÜRK Ankara'da olağanüstü yetkileri olan bir meclis kurmaya ve ulusal iradeyi bu mecliste gerçekleştirmeye karar vermiştir.³⁷

Nitekim yapılan seçimler sonrasında Meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır. Seçimle iş başına gelen bu Meclis, ulus iradesini gerçekleştirdiğinden ulusun gerçek temsilcilerinden oluşmuş ve doğmakta olan yeni bir devletin ilk siyasî organı olarak faaliyete geçmiştir. Meclis bir yandan bu yeni devletin bütünlüğünü gerçekleştirme amacı ile iç ve dış düşman kuvvetlere karşı girişilen savaşı yönetmeye başlarken, öbür yandan da kurucu bir yasama kurumu olarak, doğmak üzere bulunan bu yeni devletin siyasî ve hukukî temelleriyle ilgili ihtiyaçları karşılayarak önemli prensipler oluşturmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal'in meclis başkanlığına seçilmesi ile hizmete başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarihî büyük sorumlulukları üstlenen bir Meclis olmuştur.³⁸

ATATÜRK'ün ulusal egemenlik ilkesini, Türk ulusunun siyasal ve sosyal gelişmesinde gerçekten çok önemli bir aşama ve gelişme olarak anlamak gereklidir. Sadece eski Türk devletlerinde değil, son dönem tarihindeki altı yüzyıllık bir siyasal egemenliğin somut örneği Osmanlı İmparatorluğu'nda, yönetenle yönetilen arasında ilişki göz önüne getirilecek olursa; ATATÜRK'ün yönetimde halk iradesinin egemen olacağını açıkça ilân edişi, Türk siyasal alanında bir ihtilâl ve bir inkılâp olarak kabul edilmelidir. Çünkü yönetici otoriteyi temsil eden padişahın karşısında halk egemenliği söz konusu olamayacağı gibi düşünülemezdi de. Padişahlık kurumu karşısında, yönetilen halk kitlesinin durumu kulluktan daha ileri bir şey sayılamazdı. Hiç kimseye karşı sorumlu olmayan bir kişide toplanan iktidara halk, yıllar yılı katlanmayı bir görev saymıştır. O dönemin meclisi, yine o zamanın koşullarının bir zorlaması ve gereği olarak, milletin tek temsilcisi niteliğindediydi. Kuvvetler birliği sisteminin benimsenmesi, bu meclisin belirgin özelliği idi. Türk milletinin temsilcisi olarak çalışan Mecliste,

³⁵ Heyeti Temsilîyenin seçilişi ve Ankara'daki faaliyetleri için bk. Cemil Özgül; Heyet-i Temsilîye'nin Ankara'daki Çalışmaları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989.

³⁶ Feyzioğlu; s.21.

³⁷ Eroğlu; s.22.

³⁸ a.g.e.; s.23.

